

1925–1929 YILLARDA BUXORODA TA'LIM TIZIMI VA SAVODSIZLIKKA QARSHI KURASHNING MAHALLIY MATBUOTDA YORITILISHI

Ro'ziyeva Hilola To'liqinjon qizi

hilolaroziyeva7@gmail.com +998-88-282-32-27

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23021016>

Annotatsiya. Mazkur maqolada 1925–1929 yillarda Buxoro hududida ta'lim tizimining rivojlanishi, savodsizlikka qarshi kurash, maktablar faoliyati va maorif sohasidagi o'zgarishlarning mahalliy matbuotda yoritilishi masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda “Ozod Buxoro” gazetasi hamda mazkur nashr tarixini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar asosiy manba va adabiyotlar sifatida foydalanildi. Maqolada mahalliy matbuotning Buxoro tarixini, xususan, ta'lim va madaniy hayot tarixini o'rganishdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Shuningdek, matbuot materiallaridan foydalanishda ularning davr siyosiy-mafkuraviy muhiti ta'sirida shakllanganligini hisobga olish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Buxoro, “Ozod Buxoro”, ta'lim, maktab, maorif, savodsizlik, savodxonlik, o'qituvchi, xotin-qizlar ta'limi, mahalliy matbuot, tarixiy manba.

ОСВЕЩЕНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И КАМПАНИИ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ В БУХАРЕ (1925–1929 ГГ.) В МЕСТНОЙ ПЕЧАТИ

Аннотация. В статье анализируются развитие системы образования, кампания по ликвидации неграмотности, деятельность школ и изменения в образовательной сфере Бухарского региона в период с 1925 по 1929 год, отраженные на страницах местной прессы. В качестве основных источников и справочных материалов в исследовании используются газета «Озод Бухоро» и научные труды, посвященные истории этого издания. Статья подчеркивает значимость местной прессы для изучения истории Бухары, в частности ее образовательной и культурной жизни, а также акцентирует внимание на необходимости учитывать влияние политического и идеологического климата той эпохи при работе с материалами периодической печати.

Ключевые слова: Бухара, «Озод Бухоро», образование, школа, народное просвещение, неграмотность, грамотность, учитель, женское образование, местная пресса, исторический источник.

COVERAGE OF THE EDUCATION SYSTEM AND THE CAMPAIGN AGAINST ILLITERACY IN BUKHARA (1925–1929) IN THE LOCAL PRESS

Abstract. This article analyzes the development of the education system, the campaign against illiteracy, school operations, and changes in the educational sphere within the Bukhara region between 1925 and 1929, as reflected in the local press. The study utilizes the Ozod Buxoro newspaper and scholarly research dedicated to its history as primary sources and references. The article highlights the significance of the local press in studying the history of Bukhara, particularly regarding its educational and cultural life. It also emphasizes the necessity of considering the influence of the political and ideological climate of the era when utilizing press materials.

Keywords: Bukhara, Ozod Buxoro, education, school, public education, illiteracy, literacy, teacher, women's education, local press, historical source.

Kirish. XX asrning 20-yillari Buxoro tarixida siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, ta'lim va maorif sohasida yangi tizimni shakllantirishga qaratilgan tadbirlar ushbu davr ijtimoiy hayotining muhim yo'nalishlaridan biri

bo'ldi. 1925–1929 yillarda Buxoroda maktablar faoliyatini tashkil etish, aholining savodxonligini oshirish, yangi o'qituvchilar tayyorlash, savod chiqarish kurslarini tashkil qilish va xotin-qizlarni ta'limga jalb etish masalalari dolzarb bo'lib qoldi. Bu jarayonlarning muhim jihatlaridan biri shundaki, ular o'sha davr mahalliy matbuotida ham o'z aksini topgan. Buxoro tarixini o'rganishda “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” gazetalarining alohida o'rni bor.

Tadqiqotlarda mazkur nashrlar orqali Buxoroning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotiga oid ma'lumotlarni o'rganish mumkinligi qayd etiladi.

Asosiy qism. Buxoroda maorif tizimining shakllanishi

Buxoroda yangi ta'lim tizimini tashkil etish jarayoni 1925 yildan boshlanmagan. Uning dastlabki bosqichlari BXSR davridayoq boshlangan edi. 1921 yil boshlariga oid ma'lumotlarda Eski Buxoroda 5 ta, butun Buxoro viloyatida esa 15 ta maktab faoliyat yuritgani qayd etiladi.

Bundan tashqari, xotin-qizlar maktabi va hunar maktabi ham mavjud bo'lgan. Ayrim joylarda kechki kurslar tashkil etilib, ularda aholiga turli fanlardan bilim berilgan.¹

Bu ma'lumotlar Buxoroda ta'lim tizimini shakllantirishga bo'lgan dastlabki urinishlar ancha oldin boshlanganini ko'rsatadi. 1925–1929 yillarda esa mazkur jarayon yangi siyosiy va ma'muriy sharoitda davom ettirildi.

Ta'lim tizimining rivojlanishi bir necha asosiy yo'nalishni qamrab oldi:

- Yangi maktablar tashkil etish;
- Mavjud maktablar faoliyatini kengaytirish;
- O'qituvchilar tayyorlash;
- Savodsizlikni tugatish kurslarini tashkil etish;
- Katta yoshdagi aholiga ta'lim berish;
- Xotin-qizlarni ta'lim jarayoniga jalb qilish;
- Yangi o'quv dasturlarini joriy etish.

Shu sababli ta'lim masalasi faqat maktab yoshidagi bolalar bilan bog'liq bo'lib qolmasdan, butun jamiyatning savodxonligini oshirish masalasiga aylandi.

Savodsizlikka qarshi kurash 1920-yillarda Buxorodagi eng muhim ma'rifiy vazifalardan biri aholining savodxonligini oshirish edi.

Savodsizlikka qarshi kurash maktablar tashkil etish bilan cheklanmagan. Katta yoshdagi kishilar uchun ham maxsus savod chiqarish kurslari tashkil etilgan. Manbalarda 1922–1923 o'quv yilida savodsizlikka qarshi kurash tadbirlari kengaygani, gazetalarda bu mavzuga bag'ishlangan xabarlar muntazam berilgani qayd qilinadi.¹ Savod chiqarish kurslarida o'qish va yozish bilan birga hisob, geografiya, tarix, tabiat, rus tili va siyosiy savod kabi fanlarga ham e'tibor berilgan.¹

Bu holat o'sha davrda savodsizlikni tugatish tushunchasi faqat harf tanish yoki yozishni bilish bilan cheklanmaganini ko'rsatadi. 1925–1929 yillarda ham savodxonlik masalasi maorif siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoldi. Mahalliy matbuot esa ushbu jarayonni aholiga yetkazish, maorif tadbirlarini targ'ib qilish va mavjud muammolarni ko'rsatish vositalaridan biri bo'ldi.

“Ozod Buxoro” gazetasida maorif masalalarining yoritilishi

“Buxoro axbori” gazetasining davomchisi sifatida “Ozod Buxoro” Buxoro mahalliy matbuoti tarixida muhim o'rin egallaydi.

¹ K. Rahmonov, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida (1920–1924 yillar), Toshkent, 2012, B. 93–94.

Tadqiqotlarda “Buxoro axbori” 1920–1923 yillarda nashr etilgani va 1923 yil kuzidan “Ozod Buxoro” nomi bilan nashr davom ettirilgani qayd etiladi.²

“Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” materiallari Buxorodagi siyosiy jarayonlar bilan bir qatorda maorif va madaniyat masalalarini ham oʻrganish imkonini beradi. Tadqiqotchilar ushbu gazetalar sahifalarida maorif, madaniyat va savodsizlikka qarshi kurash masalalariga oid koʻplab materiallar berilganini koʻrsatadilar.³ Gazeta materiallarini oʻrganish orqali oʻsha davrda jamiyat oldida turgan maʼrifiy vazifalarni aniqlash mumkin.

Bunda matbuotning ikki xil vazifasini koʻrish mumkin.

Birinchidan, gazeta aholiga maorif sohasida amalga oshirilayotgan tadbirlar haqida maʼlumot bergan.

Ikkinchidan, matbuot davlatning taʼlim va madaniyat sohasidagi siyosatini targʻib qilgan.

Shu jihatdan “Ozod Buxoro” materiallarini oddiy xronologik maʼlumot sifatida emas, balki oʻsha davr jamiyatidagi taʼlim jarayonlarini aks ettiruvchi tarixiy manba sifatida oʻrganish muhimdir. Maktab va oʻqituvchi masalasi

Taʼlim tizimining rivojlanishi, avvalo, maktablar va oʻqituvchilar faoliyatiga bogʻliq edi.

1920-yillarda yangi tipdagi maktablarni tashkil qilish jarayonida oʻqituvchilar masalasi muhim muammolardan biri boʻlgan. Chunki yangi taʼlim tizimi uchun yetarli miqdorda va tegishli tayyorgarlikka ega pedagoglar zarur edi.

Oʻqituvchilar tayyorlash bilan bir qatorda mavjud pedagoglarning bilim va malakasini oshirishga ham eʼtibor qaratildi. Mahalliy matbuot bunday jarayonlarni yoritishda oʻqituvchilarning jamiyatdagi oʻrnini ham koʻrsatib bordi. Maktab faoliyatiga oid xabarlar orqali taʼlim tizimining kundalik muammolari haqida maʼlum tasavvur hosil qilish mumkin. Shu bilan birga, taʼlim jarayonini faqat rasmiy hisobotlar asosida baholash yetarli emas. Gazetadagi xabarlar bilan bir qatorda arxiv hujjatlari, statistik maʼlumotlar va boshqa tarixiy manbalarni ham oʻrganish lozim. Xotin-qizlar taʼlimi 1920-yillarda xotin-qizlarni savodli qilish va ularni taʼlim jarayoniga jalb etish ham muhim masalalardan biri boʻlgan. Buxoroda xotin-qizlar uchun maktab va taʼlim kurslari tashkil etilishi bu jarayonning dastlabki koʻrinishlaridan edi. 1921 yilga oid maʼlumotlarda Buxoro hududida xotin-qizlar maktabi mavjud boʻlgani qayd etilgan.⁴

Keyingi yillarda xotin-qizlarning taʼlim olishi masalasi yanada kengroq ijtimoiy siyosat doirasida koʻrib chiqildi. Mahalliy matbuotda xotin-qizlarning savodxonligini oshirish, ularni maktab va kurslarga jalb qilish masalalariga eʼtibor qaratildi. Bunda matbuot nafaqat maʼlumot beruvchi, balki maʼrifiy-targʻibot vositasi vazifasini ham bajargan. Mahalliy matbuotning tarixiy manba sifatidagi xususiyatlari “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” gazetalarining tarixiy ahamiyati shundaki, ular voqealar sodir boʻlgan davrning oʻzida chop etilgan.

Shuning uchun ushbu nashrlarda oʻsha davr kishilarining voqealarga munosabati, davlat siyosatining qanday tushuntirilgani va jamiyatda qanday muammolar mavjud boʻlgani haqida maʼlumotlar uchraydi. Masalan, “Ozod Buxoro”ning dastlabki yillaridagi materiallarda maorif, matbuot, madaniyat va xotin-qizlar masalalariga bagʻishlangan alohida rukn va maqolalar mavjud boʻlgan. Tadqiqotlarda gazeta sahifalarida “Xotin-qizlar oʻrtasida”, “Maorif ikki haftaligi” kabi mavzular yoritilgani qayd etiladi.⁵

² “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” gazetalarining nashr tarixi haqidagi ilmiy va maʼlumotnoma materiallari.

³ S.A. Raximov, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixini oʻrganishda matbuotning roli (1920–1924 y.), ORIENS, 2022, B. 397–402.

⁴ K. Rahmonov, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida (1920–1924 yillar), Toshkent, 2012, B. 93–94.

⁵ “Ozod Buxoro” gazetasining dastlabki yillardagi ruknlari va maorifga oid materiallari haqidagi tadqiqotlar.

Biroq gazetadagi materiallarni tanqidiy yondashuv asosida o'rganish kerak. Chunki 1920-yillarning ikkinchi yarmida sovet matbuotining siyosiy-mafkuraviy yo'nalishi kuchayib bordi.

Shuning uchun gazeta xabarlaridagi ma'lumotlarni: matbuot materiali → arxiv hujjati → statistik ma'lumot → ilmiy tadqiqot ketma-ketligida qiyoslash tarixiy voqelikni aniqroq tiklash imkonini beradi. 1925–1929 yillarda ta'lim jarayonining asosiy xususiyatlari. Mazkur davrda Buxorodagi ta'lim jarayonini quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflash mumkin:

- Yo'nalish;
- Asosiy mazmuni;
- Maktablar;
- Yangi maktablar tashkil etish va mavjudlarini rivojlantirish;
- Savodsizlikka qarshi kurash;
- Katta yoshdagi aholiga savod o'rgatish;
- O'qituvchilar va pedagoglar tayyorlash va malakasini oshirish;
- Xotin-qizlar ta'limi ya'ni ayollarni savod chiqarish va maktab ta'limiga jalb qilish.
- O'quv mazmuni yangi fanlar va o'quv dasturlarini joriy etish, matbuotning ta'limdagi jarayonlarni yoritish va targ'ib qilish.

Ushbu yo'nalishlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq edi. Maktablar sonining ko'payishi o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojni oshirdi. Savodsizlikka qarshi kurash esa maktabdan tashqari ta'lim shakllarini rivojlantirishni talab qildi. Tarixiy manbalarni o'rganishdagi muhim jihatlar 1925–1929 yillardagi Buxoro ta'lim tarixini o'rganishda mahalliy matbuotdan foydalanish tadqiqotchiga bir qancha imkoniyatlar beradi. Birinchidan, gazeta orqali o'sha davrda qanday masalalar dolzarb bo'lganini aniqlash mumkin. Ikkinchidan, ayrim xabarlar orqali maorif tadbirlarining hududlardagi amalga oshirilishi haqida ma'lumot olish mumkin. Uchinchidan, gazeta materiallari orqali davlatning ta'limga bo'lgan munosabati va uning jamiyatga qanday tushuntirilganini o'rganish mumkin. Ammo matbuot manbalarining cheklangan jihatlari ham mavjud. Rasmiy nashr sifatida gazeta davlat siyosatining ta'sirida bo'lgan. Shu sababli gazeta ma'lumotlari tarixiy voqelikning to'liq va mutlaq tasviri sifatida qabul qilinmasligi kerak. Bu jihatdan "Ozod Buxoro"ni boshqa tarixiy manbalar bilan birgalikda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

1925–1929-yillarda Buxoroda ta'lim bo'yicha raqamli ma'lumotlar;		
Yil	Ko'rsatkich	Raqamli ma'lumot
1925–1926	Ayollar maktablari	7 ta Buxoro shahrida
1925–1926	Buxoro, Qashqadaryo va Sirdaryodagi qizlar maktablari	18 ta
1926–1927	Buxoro viloyatidagi internatlar	5 ta
1926–1927	Internatlarda ta'lim olgan bolalar	216 nafar
1926–1927	Maktab yoshidagi bolalar	29 823 nafar
1926–1927	Ta'limga jalb qilingan bolalar	2 410 nafar
1926–1927	Ta'limga jalb etilish darajasi manbada	2,5% deb ko'rsatilgan
1927–1928	Lotinlashtirish kurslari uchun ajratilgan mablag'	500 rubl
1929	7 yillik maktablarda lotin yozuviga to'liq o'tish	majburiy
Bu raqamlarning eng muhimlari 1926–1927-o'quv yiliga tegishli.		

Buxoro viloyatida 29 823 nafar maktab yoshidagi boladan 2 410 nafari ta'limga jalb qilingan, shuningdek, 5 ta internatda 216 nafar bola o'qigan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, 1925–1929 yillarda Buxoroda ta'lim tizimi va savodsizlikka qarshi kurash jamiyat hayotidagi muhim jarayonlardan biri bo'ldi. Bu davrda maktablar faoliyatini rivojlantirish, savod chiqarish kurslarini tashkil etish, o'qituvchilar tayyorlash va xotin-qizlarni ta'limga jalb qilish kabi yo'nalishlarda ishlar olib borildi. Mazkur jarayonlarning mahalliy matbuotda yoritilishi ularni tarixiy jihatdan o'rganish uchun muhim imkoniyat yaratadi. "Ozod Buxoro" gazetasi Buxoroning 1920-yillardagi ijtimoiy va madaniy hayotini o'rganishda muhim manbalardan biridir.

Gazeta materiallari orqali ta'lim tizimining rivojlanishi, savodsizlikka qarshi kurash va maorif masalalarining jamiyat hayotidagi o'rni haqida ma'lumot olish mumkin. Shu bilan birga, matbuot materiallarini tarixiy manba sifatida o'rganishda ularning siyosiy va mafkuraviy xususiyatlarini hisobga olish zarur. "Ozod Buxoro"dagi ma'lumotlarni arxiv hujjatlari, statistik materiallar va boshqa davriy nashrlar bilan qiyoslash 1925–1929 yillardagi Buxoro ta'lim tarixini yanada haqqoniyroq yoritish imkonini beradi.

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar

1. Sh.Mirziyoyev. "Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror.T.2019
2. Rahmonov K. Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida (1920–1924 yillar). – Toshkent: Abu Matbuot-Konsalt, 2012. – B. 93–94.
3. "Buxoro axbori" gazetasi. 1920–1923-yillar.
4. "Ozod Buxoro" gazetasi. 1923–1929-yillar.
5. Raximov S.A. Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixini o'rganishda matbuotning roli (1920–1924 y.) // ORIENS. – 2022. – B. 397–402.
6. Do'stqorayev B. O'zbekistonda jurnalistika tarixi. – Toshkent. "Buxoro axbori" va "Ozod Buxoro" gazetalaridagi ma'lumotlar asosida BXSRdagi siyosiy jarayonlar va davlat boshqaruvi. Buxoro davlat universiteti materiallari.
7. "Ozod Buxoro" gazetasida kommunistik mafkura ta'siri haqidagi tadqiqot materiallari.